

NUTQIY FAOLLIKDA LINGVISTIK KOMPITENSIYALARNING AHAMIYATI

Baxshillayeva Sabinabonu Saidjon qizi

Bux DPI I bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'quvchilar nutqini o'stirish usul va vositalari ilmiy-nazariy tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Nutq va nutqni idrok etish, bola nutqi, logopediya, psxolingvistika, ontolingvistika, boshlang'ich sinf, diqqat va hokazo.*

Hozir har bir soha muntazam islohotlar, yangilanish va yaxshilanishlar sari qadam qo'ymoqda, jumladan, ta'lim ham. Chunki dunyo ta'limi bugunning ehtiyojlari, mehnat bozorining talablariga moslashyapti. O'zgarishlar uchun esa mustahkam asos, poydevor kerak. Bu poydevor boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetentlik qobiliyatiga bog'liq. Bolaning o'z nutqidagi tovushlarning farqlanishi kattalar nutqini idrok etishdan kechroq sodir bo'lganligi sababli, bir davr mavjud. Bola, masalan, shlyapa demoqchi bo'lganida, syapka deb aytadi. Bola tomonidan o'z talaffuzini mos yozuvlar bilan taqqoslash qobiliyati rivojlanadi, ya'ni bola fonemik va fonetik eshitish bilan birga rivojlanadi, bola ko'proq adekvatli talaffuzni qidira boshlaydi. Bu holatda tibbiyotning Logopediya sohasi yordamga keladi. Bunday holda, bola ko'proq adekvat artikulyatsiyani izlashga majbur bo'ladi, chunki aks holda nutqni yaratish jarayonini ta'minlaydigan fonemik tizim umumiy lingvistik tizimdan farq qiladi. Nutq va nutqni idrok etish sifat jihatidan turlicha ta'minlanadi. Oddiy tovushlarni almashtirish uchun xos bo'lgan asosiy narsa:

1) bolaning og'zaki nutqini shakllantirish jarayonini ta'minlaydigan fonemik tizim uning boshqa odamlarning nutqini idrok etishini ta'minlaydigan tizimga qaraganda soddaroq;

2) o'rinbosar sifatida bola faqat ona tilining fonetik tizimida mavjud bo'lgan tovushlardan foydalanadi.

Muntazam tovushlarni almashtirishdan foydalanadigan bolalar ertaroq - boshlang'ich shakllanish bosqichida gapira boshlaganga o'xshaydi. Chunki almashtirilgan va almashtirilgan tovushlar akustikdir. Ular etarlicha farq qiladi, qayta aloqa mexanizmi bolani ko'proq adekvat artikulyatsiyani izlashga undaydi. Shu bilan birga, qayta aloqa mexanizmi ulanish faqat ona tilining fonetik tizimi doirasida qidirishga "imkoniyat beradi". Noto'g'ri ovozning sabablaridan birialmashtirish, bizning fikrimizcha, bola gapira boshlaganida, u to'liq shakllangan akustik tasvirga ega bo'ladi. Shuning uchun, ishlab chiqarishda qayta aloqa mexanizmining harakatinutq zaiflashadi, bu bolaga mos keladigan fonemaning allofonini erkinroq tanlash imkonini beradi. Bolaning qobiliyati, bizning fikrimizcha, uchta omilni hisobga olishi kerak: 1) tovushlarning haqiqiy fonetik (artikulyatsiya va akustik) xususiyatlarining murakkab o'zaro ta'siri; 2) fonologik holatfonetik qarama-qarshiliklar; 3) teskari mexanizmning harakati, ulanishlar. Muntazam tovushlarni almashtirishning mohiyati shundan iboratki, bolaning jarayonni qo'llab-quvvatlaydigan fonemik tizimlarni

taqqoslash; kattalar nutqini idrok etish va o'z nutqini yaratish jarayoni; har bir fonemaning allofonik o'zgarishi.¹

Atrofdagi dunyoni o'rganishga qiziqish bolaning so'z boyligini rivojlantirishning asosiy omilidir. Kichik o'quvchining bilim doirasi va bilish usullari bevosita qaysi parchalarda aks etadi. Dunyoning lingvistik tasviri uning leksikasida qanday qilib ifodalanadi? Maktabda ta'lim jarayonida asosiy narsa bolaning matnni tushunishining etarliligi. Tushunish, xabardorlik haqida material qismlari orasidagi munosabatlar va ichki mantiqiy aloqa (tovush va grafik kompozitsiyaning nisbati), ushbu material va oldingi bilimlar o'rtasidagi (material birinchi marta taqdim etilgan yoki ilgari uchrashgan shunga o'xshash holatlar) mazmunli yodlash ham asoslanadi. Ilgari biz maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan notanish so'zlarni talqin qilish usullarini aniqlashga harakat qildik.

Ko'p hollarda notanish eskirgan so'zlarni izohlashda bolalar o'zlarining tovush ko'rinishi va morfemik tarkibiga e'tibor berishadi, faol zahiraga kiritilgan lug'at tarkibidan o'xshashliklarni qidiradilar.

Bir vaqtlar tilshunoslar, logopedlar va psixologlarning sa'y-harakatlarini birlashtirgan bolaning so'z boyligini tavsiflash va rivojlantirish muammosi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Psixolingvistika va ontolingvistika rivojlanishining hozirgi bosqichida nafaqat bolalar nutqini rivojlantiruvchi fan sifatida tahlil qilinadi, balki maxsus belgilar tizimi, lekin nutqning ontogenezi sifatida, jarayonning aksi bolalar o'z ona tilini o'rganish, nutqning ontogenezini o'rganish psixolingvistik tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, zamonaviy tilshunoslikka qiziqishning yuqori darajasini tasdiqlaydi. Shaxsning til qobiliyatini o'rganish, xususiyatlarini aniqlash nutq faoliyati va uning lingvistik-psixologik asoslari bilan bog'liq. Ko'pgina psixolingvistik tadqiqotlar natijalari nutqning rivojlanishi sodir bo'lishi haqidagi fikrni tasdiqlaydi.

Paradigmatik munosabatlarni birinchi marta F. de Sossyur ta'riflagan, u "assotsiativ" deb atagan va qarama-qarshi sintagmatik munosabatlarni haqiqatdan ham tasvirlash mumkin bo'lgan birlashmalarning psixologik ta'limoti nuqtai nazaridan xotiraning asosiy mexanizmlaridan biri deb ta'riflaydi. Muayyan ma'noda assotsiatsiyalar til lug'atining tabiiy tasniflagichi bo'lib, fikrlash darajasida vakillik bilan ifodalanadi. Vakillik aloqasi insonning o'tmish tajribasiga asoslanadi va o'rtasidagi ob'ektiv mavjud munosabatlarni katta yoki kamroq aniqlik bilan takrorlaydi. Aristotel davridan beri assotsiatsiyalar sinonimik, antonimik va giper-giponimik bilan ifodalangan leksikada o'xshashlik, qarama-qarshilik va yaqinlik bilan ajralib turardi. Ko'pincha bolaning qiyinchiliklari atrofdagi nutq muhitining o'ziga xos xususiyatlari bilan izohlanadi. Kattalar, o'z nutqlarini bola uchun iloji boricha tushunarli qilishga harakat qilib, juda ko'p turli xil narsalarni o'chirib qo'yishadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, o'qituvchi tomonidan mavzu mohiyatidan kelib chiqqan holda nutqiy birliklarini lingvistik tahlil qilish, faktik materiallarni qiyoslash asosida umumlashma xulosalar chiqarish, turli jadvallar bilan ishlash, matnni lingvistik

---

¹ Beltyukov V.I. Bolalar tomonidan nutq tovushlarini assimilyatsiya qilish to'g'risida. - Moskva, Nauka. 1964 yil. b-89. Leontiev A. A. Psixolingvistika asoslari. - Moskva, Nauka. 1997 yil. b-136.

tahlil qilish, ilmiy manbalar ustida ishlash va ularga munosabat bildirish, ilmiy sharhlar yozishga yo'naltirilgan turli topshiriqlarni ishlab chiqilishi ham maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ahmadovich H. H., Amrullojeva S. D. XX ASR QISSACHILIGI TARAQQIYOTIDA FOLKLORNING LATIFA JANRI TA'SIRI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 302-304.
2. Ahmadovich H. H. Expression of Folklorisms in the Works of Ghafur Ghulam //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630). – 2022. – T. 14. – C. 101-105.
3. Ahmadovich H. H. et al. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA O 'ZBEK QISSALARI TAHLILINING INNOVATSION USULLARI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 350-352.
4. Ahmadovich H. H. et al. O 'RXUN-YENISEY BITIKLARIDA TALIM-TARBIYA TO 'G 'RISIDAGI FIKRLARNING YORITILISHI VA ULARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 349-350.
5. Ahmadovich H. H. et al. IJODIY TOPSHIRIQLAR O 'QUV MOTIVLARINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 293-294.
6. Ahmadovich H. H. et al. BOSHLANG 'ICH TA'LIMDA O 'ZLASHTIRISH JARAYONINING PSIXO-DIDAKTIK ASOSLARI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 332-334.
7. Ahmadovich H. H. et al. O 'QUVCHILARNING BILUV FAOLLIGINI OSHIRISHGA QARATILGAN DARS DAN TASHQARI ISHLAR VA ULARNI TASHKIL ETISH METODIKASI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 343-345.
8. Ahtamovich H. H., Shixnazarovna J. A. O 'QUVCHILAR O 'ZLASHTIRISH DARAJALARINI TASHHISLASH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 306-309.
9. Ahmadovich H. H., Aminovna A. S. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA O 'QISH DARSLARIDA DIDAKTIK O 'YIN VA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 100-102.
10. Ahmadovich H. H., Amrullojeva S. D. RUNN BITIKLARI AXLOQ VA VATANPARVARLIKNING YUKSAK NAMUNASI SIFATIDA //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 248-250.
11. Ahmadovich K. H., Bahridinovna S. G. Development and practical application of acmeological technologies of student assessment diagnose //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – T. 11. – №. 6. – C. 141-145.
12. Ahmadovich K. H., Zokirovna Z. A. G. THE PROBLEM OF HUMAN EDUCATION AND MORALITY IN FOLKLORE //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – T. 25. – C. 133-137.
13. Ahmadovich K. H., Nodirkulovna A. I. Theory of Fairy Tales in Primary Grades, The Nature of the Fairy Tale Genre //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 7. – C. 130-133. Хаитов Х. Адабиётда кулгидан фойдаланиш анъанасининг асослари //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 3/8. – С. 49-52.

14. Ҳайитов Ҳ. А. ЛЎЛИ НОМИ БИЛАН БОҒЛИҚ ЛАТИФАЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Интернаука. – 2021. – №. 17-4. – С. 51-52.
15. Hayitov H. A. QUSHLARGA IBRAT-HAZRATI XIZR! //Интернаука. – 2020. – №. 12-3. – С. 72-73.
16. Khoja o'g'li T., Ahmadovich K. H. Advanced Characteristics of the Tradition of Using Uzbek Folk Humor Art in Written Literature //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – Т. 3. – №. 9. – С. 1-4.
17. Khaitov H., Amonova S. ЎЗБЕК ҲИКОЯ ВА ҚИССАЛАРИДА КУЛГИ МАДАНИЯТИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 140-144.
18. Ahtamovich H. H., Shixnazarovna J. A. О 'QUVCHILAR О 'ZLASHTIRISH DARAJALARINI TASHHISLASH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 306-309.
19. Akhmadovich X. X. et al. ENG QADIMGI MA'RIFIY YODGORLIKLARNI О 'RGANISHNING АНАМИЯТИ //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 281-285.
20. Ҳайитов Ҳ. А. ҒАФУР ҒУЛОМНИНГ ХАЛҚ ЛАТИФАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МАҲОРАТИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 679-687.
21. H H Akhmadovich Khoja nasriddin afandi as people's hero . AKADEMICIA : AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL 11(2).1562.
22. 3.Т. Khoja o'g'li, K H Ahmadovich Advanced Characteristiks of the Tradition of Using Uzbek Folk Humor Art in Written Literature. Amerikan Journal of Social and Humanitarian Research 3 (9).1-4.
23. 4.К К Akhmadovich, NS Ubaydullayevna THE PRACTICAL SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL INTEGRATIONS IN THE FORMATION OF INDEPENDENT WORK IN PRIMARY GRADES.Conferencea, 66-75..
24. 5.К К Akhmadovich, O B Togmurodovich NEW STAGES AND PRACTICAL CONDITIONS FOR CREATING NATIONAL TEXTBOOKS AND ALPHABET BOOKS.Conferencea, 54-58.
25. 6.К К Akhmadovich, SG Badriddinnovna THE CONCERT OF READING, SPECIAL FEATURES OF CHILDREN'S READING E Conferencea,28-33.
26. 7.КК Akhmadovich, N O Alisherovna THE AESTHETIC VALUE OF LINGUISTIC FLORIONYMS IN WORKS OF ART IN AROUSING LAUGHTER 59-63.
27. 8.К К Akhmadovich, O B Togmurodovich THE ISSUE OF THE CONTENT OF EDUCATION IN THE HISTORY OF THE PEOPLES OF THE EAST Conferencea, 95-101.